

Zbigniew Matuszczyk

Studium zagospodarowania przestrzennego rynku w Żelechowie

Ochrona Zabytków 34/1-2 (132-133), 59-63

1981

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

dycyjnego w tym regionie krycia dachów mniszką z grubą nakładką wapienną, gdyż pokrycie takie wymaga stosowania ciągłych napraw i uzupełniania kruszącej się zaprawy.

Klatka schodowa, zlokalizowana pomiędzy budynkiem głównym a oficyną, otrzymała skromny wystrój z nowymi, współczesnymi oknami. W całym obiekcie wprowadzono oszklenie w ołowiu. W okna oficyn wprawiono szkło nieprzezroczyste, tak że z zabytkowych wnętrz nie widać oddalonej o 3 m ślepej ściany sąsiedniego budynku.

Budynek dobrze służy gospodarzom. Odbywają się w nim liczne imprezy i uroczystości. Jest też często odwiedzany przez turystów i konserwatorów, którym dyskretny napis nad oknem wystawowym w parterze przypomina: „renovatum durch PKZ Toruń 1977” (wykonany został na miejscu oryginalnego napisu, zniszczonego podczas montowania żaluzji w XIX w.).

mgr inż. arch. Felicjan Polakowski

PP PKZ — Oddział w Toruniu

CONSERVATION WORKS CARRIED OUT ON THE BUILDING AT 2, MARKTSTRASSE IN QUEDLINBURG (GDR)

The plan of the revival of the building at 2, Marktstrasse in Quedlinburg (GDR) was made according to the programme put forward by the investor and the building was to be inhabited. However, during architectural studies a number of interesting discoveries was made, because of which the original concept had to be changed and the building was earmarked for public use, as only such a function made possible to display all uncovered elements. One of the most important uncoveries were shooting openings found in the southern brick-wall at the height of the first floor. Originally, the wall did not belong to any of the buildings and represented the remains of the former murus forensis which made the first ring of town retrenchments. The use of opus emplectum in the facing made from stone blocks speaks for its early dating (12th—13th century). When examining a complicated building-up of the site it has been found out that the oldest of the preserved buildings is an outbuilding coming from ca 1500 in which the beam endings in the overhanging are profiled in a way typical of that period, i.e. with a pointed pear-shaped motif. In 1569 a pulled-down Gothic front building was replaced with the present Renaissance house. However, its decoration includes elements that were not generally found, just to mention the block framing and double arcades in which one can see rare Italian effects. It has also been found out that at first the building was 1 m. shorter on its northern side, just as „the sun” motif going into the wall was uncovered. These changes were introduced at the time when

a high thoroughfare was closed down and an entresol floor was introduced, with the ground floor built up and only a narrow passage into the courtyard left. Soon after the erection of the front house, the outbuilding I was put up, thanks to which the buildings, separate until then, were combined to form the entity. The building from 1893, which used to hold a bakery, and which was rather devoid of style, was pulled down.

The most essential problem for conservators was to consolidate rather a weak construction. To this end, construction walls (1½ brick wide) were executed from inside, with all elements of the wooden construction set into it. Old wood was hardened. The wall introduced from inside made it possible to preserve original wooden elements seen from outside and also to undersling original tie-beams. With regard to the elevation, a compromise solution was adopted: the ground floor with well-preserved classicist-like framings of windows and woodwork, rebuilt in the first half of the 19th century, was left unchanged, while the floors were restored to their original shape, easily noticeable thanks to a number of genuine elements preserved. And thus, it was not difficult to read the course of the original listel as well as width and height of window orifices enlarged in the 19th century. The facade was left uncoloured, as it was difficult to reconstruct it properly. Natural colours of wood were kept: old elements were left in dark brown, while reconstructed elements had a natural colour of oak.

ZBIGNIEW MATUSZCZYK

STUDIUM ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO RYNKU W ŻELECHOWIE

Studium zagospodarowania przestrzennego rynku w Żelechowie opracowane zostało w PP PKZ — Oddział w Lublinie w październiku 1979 r. Stanowi ono próbę opracowania zagospodarowania rynku małego miasteczka z centralnie umiejscowionym ratuszem.

Żelechów jest miastem leżącym w województwie siedleckim, niedaleko Garwolina. Pierwsza o nim wzmianka pochodzi z 1282 r. Na przełomie XIII i XIV w. powstała tu parafia z drewnianym kościołem. Prawa miejskie uzyskał Żelechów w 1447 r. od Kazimierza Jagiellończyka, który nadał miastu przywilej na odbywanie jarmarku i cotygodniowych targów oraz zwolnił mieszkańców od myt i ceł. Te przywileje oraz dobre warunki do hodowli zwierząt przyczyniły się do rozwoju rzemiosła (garbarstwo, kuśnierstwo, rymarstwo — szewstwo). Dalsze wiadomości pochodzą z lat 1489—1532 i wskazują na obron-

ny charakter miejscowości. W 1691 r. na miejscu kościoła drewnianego powstał kościół murowany, który został przebudowany w XIX w.

Do chwili obecnej ze starej zabudowy Żelechowa pierwotną postać zachowały: barokowy kościół (1741 r.) oraz klasycystyczny pałac (1762—1790 r.).

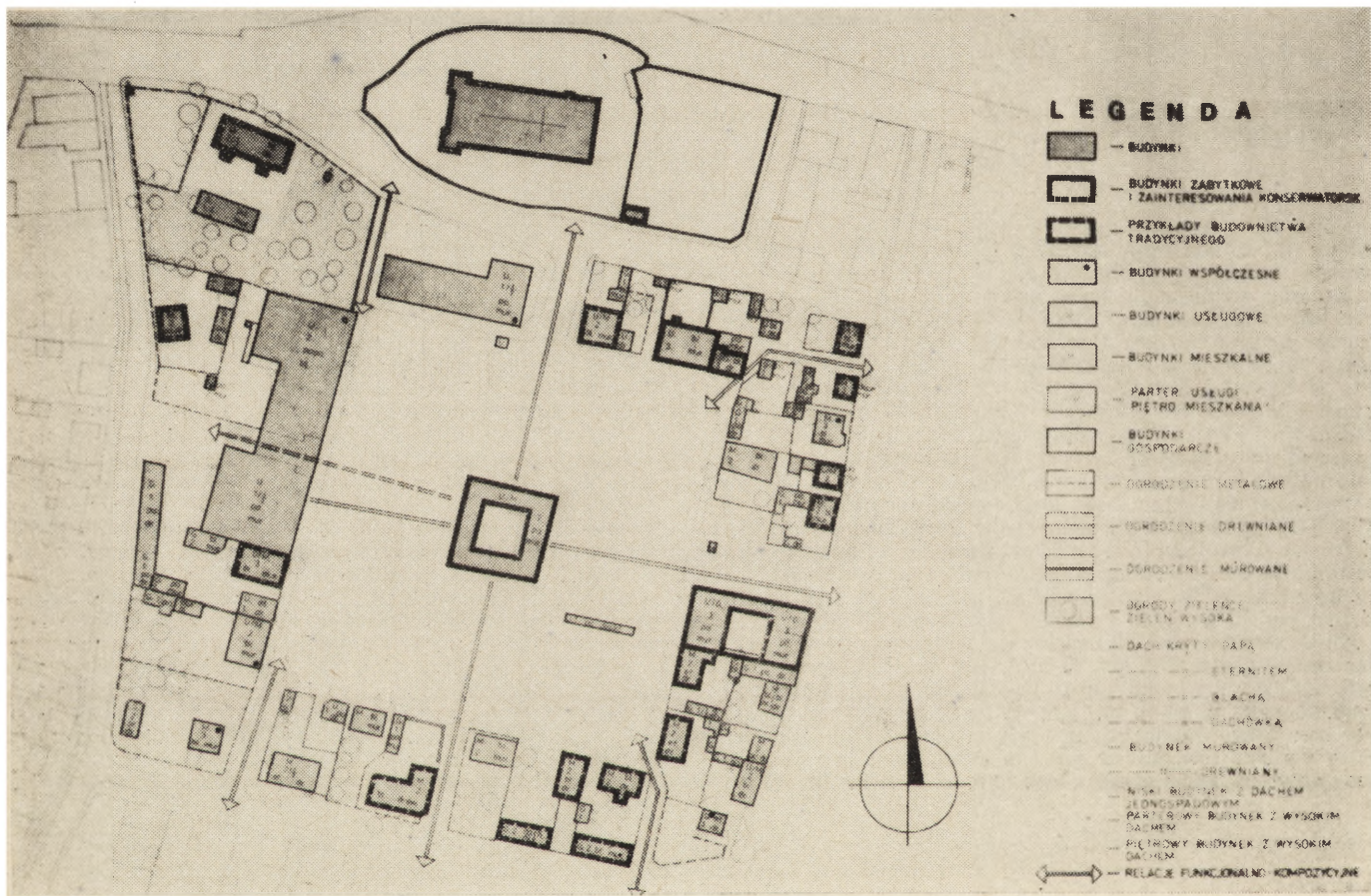
Na początku XX w. liczba ludności miasta osiągnęła prawie 8000. W czasie drugiej wojny światowej Żelechów utracił ok. 5000 ludności, tj. ok. 60% wszystkich mieszkańców. Obecnie liczy ok. 4000 ludności, utrzymującej się przede wszystkim z rzemiosła i rolnictwa.

Punktem centralnym Żelechowa jest kwadratowy rynek o wymiarach 110×110 m. Cztery główne ulice wychodziły ze środków pierzei rynku, a na przecięciu się ich osi usytuowany został klasycystyczny ratusz z przełomu

XVIII i XIX w. Charakterystyczne są również wloty ulic w narożnikach rynku.

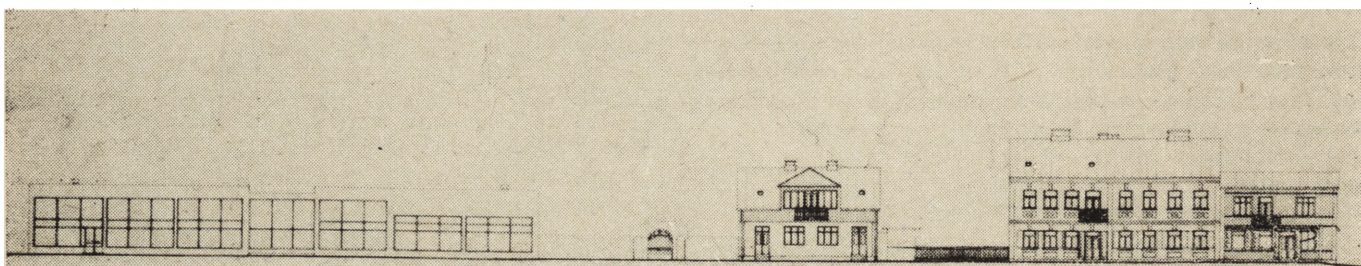
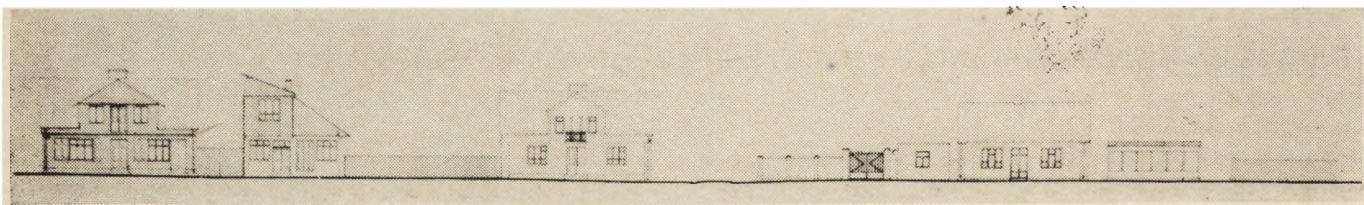
Ratusz wzniesiony został na planie czworoboku z kwadratowym dziedzińcem w środku. Na parterze pierwotnie znajdowały się cztery sienie (odpowiadające czterem ulicom w połowie pierzei), usytuowane na osiach symetrii ratusza, oraz sklepione pomieszczenia — dawne kramy. Piętro zostało obecnie przebudowane, lecz bez oparcia się

na jakichkolwiek danych historycznych, gdyż takowych brak. Brak również danych na temat kształtu dachu. Położne skarpy flankujące elewację wschodnią dostawione zostały ok. 1914 r. Obecnie parter ratusza użytkowany jest przez PKS (dworzec autobusowy), warsztaty rzemieślnicze, mieszkania i magazyny. Na piętrze znajdują się mieszkania, posterunek MO, biblioteka i punkt rzemieślniczy.

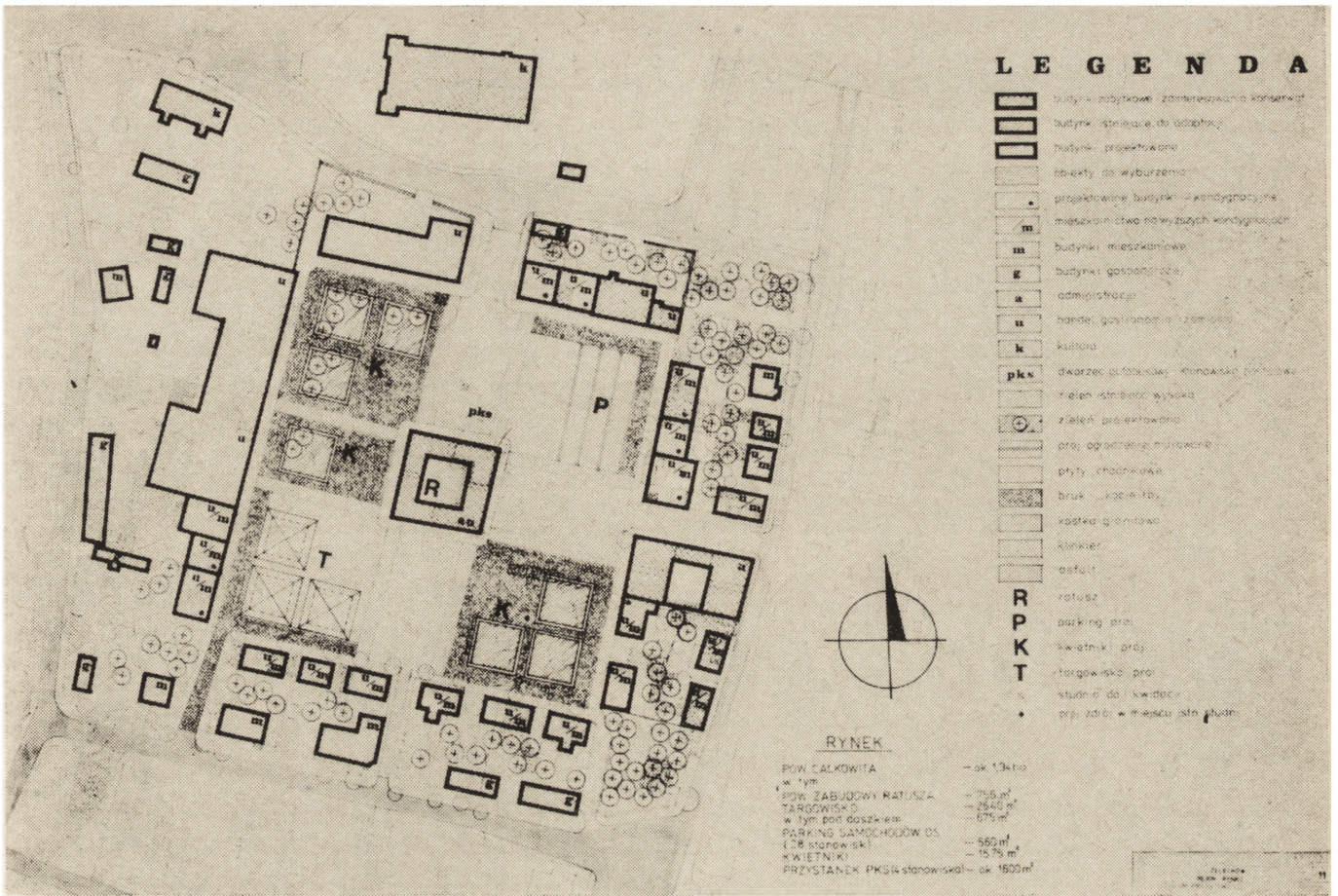
1. Żelechów, rynek, stan istniejący (1979 r.)

1. Żelechów, the market square today (1979)

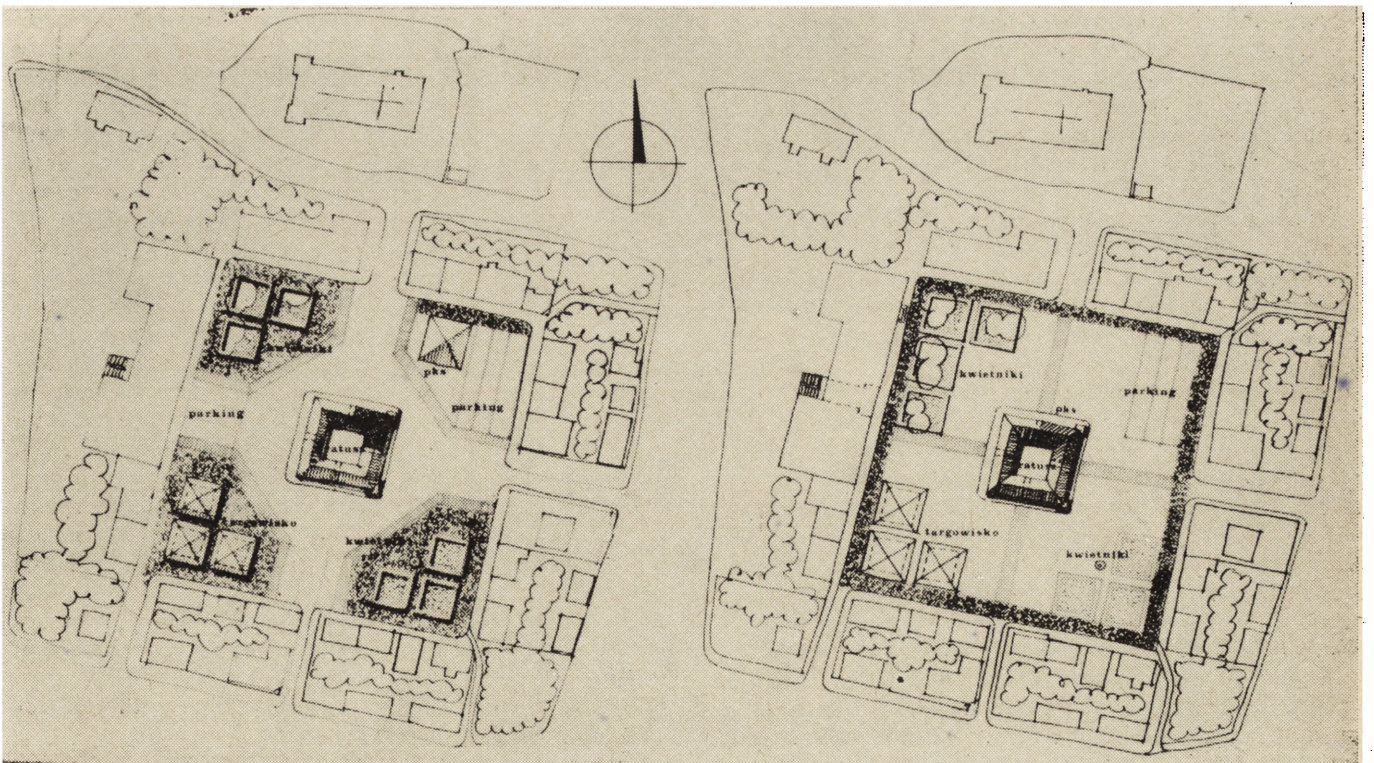

2. Żelechów, rozwinięcie pierzei rynkowych

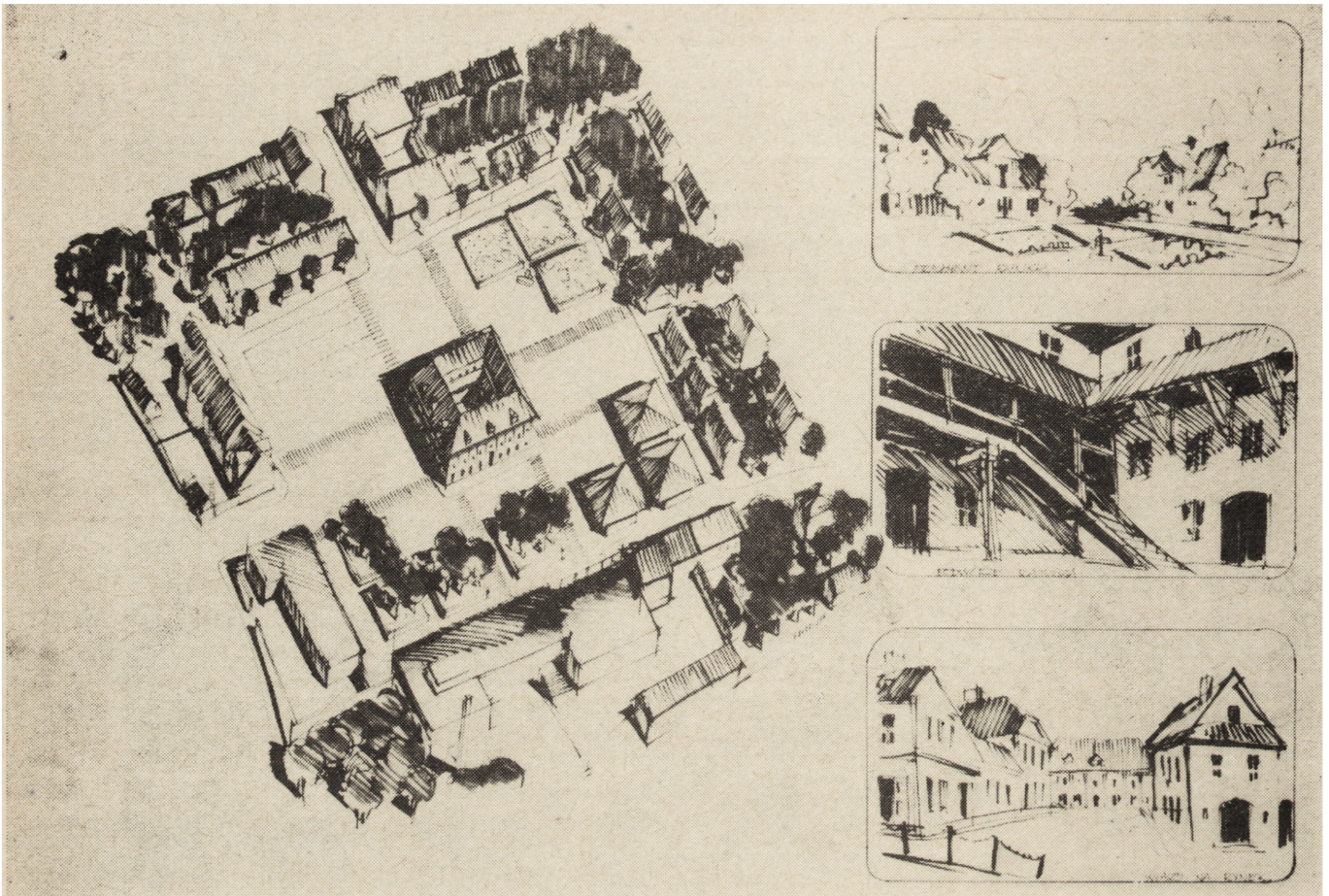
2. Żelechów, the building-up of market's frontages

3. Żelechów, rejon rynku — studium projektowe
 3. Żelechów, regions of the market-square, a draft study

4. Żelechów, rynek — studium zagospodarowania przestrzennego
 4. Żelechów, planned development of the market square

5. Żelechów, rynek i sąsiednie bloki, widok z lotu ptaka

5. Żelechów, the market square and adjacent buildings, bird's eye view

Pierzeje rynku wypełnione są budynkami drewnianymi i murowanymi, pochodzącymi z różnych okresów. W pierzei wschodniej i północnej, występują budynki zabytkowe (XIX w.) oraz obiekty zainteresowania konserwatorskiego. Są z kolei w pierzei północnej i zachodniej budynki będące przykładami budownictwa tradycyjnego oraz obiekty współczesne o funkcji handlowej lub mieszkalnej. Wszystkie są obiektami jedno- lub dwukondygnacyjnymi.

W związku z wybudowaniem domu handlowego w pierzei zachodniej zachwiany został układ kompozycyjny rynku — brak ulicy na osi tejże pierzei.

Płyta rynku wyłożona jest kamieniem brukowym. Rynek ma bardzo mało zieleni wysokiej, jedynie na jego obrzeżu występuje niewielka ilość drzew.

Koncepcja zagospodarowania przestrzennego rynku w Żelechowie polega przede wszystkim na przywróceniu jego dawnej funkcji targowej, zapewnieniu funkcjonalności użytkowania oraz ożywieniu jego wyglądu przez wprowadzenie większej ilości zieleni i zróżnicowanie materiałów na posadzkę placu.

Przywrócenie rynkowi jego dawnej funkcji projektuje się przez wydzielenie targowiska (nawet z częściowym stałym zadaniem) oraz uzupełnienie istniejącej zabudowy budynkami o charakterze i skali odpowiadającej obiektom istniejącym. Proponuje się budynki jednopiętrowe z usługami na parterze i mieszkaniami na wyższej kondygnacji oraz powiązanie ich formy z formą regionalną. Lokalizację targowiska projektuje się w południowo-zachodniej części rynku, z dojazdem do niego dwiema uliczkami w pierzei południowej. W części północno-wschod-

niej projektuje się parking dla samochodów osobowych oraz stanowiska dla autobusów PKS (przy dworcu autobusowym znajdującym się w ratuszu). Wjazd do tej części rynku przewiduje się ulicami znajdującymi się w pierzei północnej i wschodniej. Następnym etapem projektu jest zagospodarowanie pozostałej części rynku, mającej charakter rekreacyjny. Wprowadza się tu niskie, płaskie kwietniki, o wymiarach 15×15 m. Kwietniki w części północno-zachodniej projektuje się obsadzić zielenią wysoką, która zasłaniałaby częściowo współczesne domy handlowe, nie harmonizujące z pozostałą zabudową rynku.

Posadzkę placu proponuje się wykonać z trzech rodzajów materiału: bruku, kostki granitowej i klinkieru drogowego czerwonego. Klinkier należy ułożyć w pasy prostopadłe do pierzei rynku, biegnące od naroży ścian ratusza. Podkreślałoby to osiowość rynku, wyznaczaną obecnie przez trzy tylko ulice przechodzące przez środek pierzei. Nawierzchnię placów manewrowych, parkingowych oraz wjazdów dla pojazdów mechanicznych na teren rynku zamierza się wykonać z kostki granitowej, natomiast części rekreacyjnej rynku oraz jednego z wjazdów na targowisko — z brukowca.

Proponuje się również wprowadzenie większej ilości zieleni wewnątrz każdego z bloków zabudowy otaczającej rynek.

Ostateczny wynik pracy przedstawiony został na zamieszczonych ilustracjach.

mgr inż. arch. Zbigniew Matuszczyk
PP PKZ — Oddział w Lublinie

THE STUDY OF THE DEVELOPMENT OF THE MARKET SQUARE AT ŻELECHÓW

The study of the development of the market square at Żelechów offers an example how to develop a market square in a small town with a town-hall situated in the centre.

Żelechów is a town in Siedlce voivodship. The first mentions of Żelechów date back to the 13th century. A baroque church from 1741 and a classicist palace built in 1762—1790 have preserved their original form until to-day.

The centre of Żelechów's layout is a market square of 110×110 m. Four main streets come out from the centres of market frontages and at the intersection of their axes there stands a classicist town-hall from the turn of the 18th and 19th centuries. The view of the town-hall has the form of a quadrangle with a square courtyard. The ground floor held originally 4 vestibules corresponding to four streets in the middle of the frontages and a number of vaulted quarters which used to be market stalls. Huge escarpments flanking the eastern elevation were added in ca 1914. Market frontages are made of wooden and bricked houses from different periods: one can find there 19th-century buildings of historic merit, buildings which represent examples of traditional construction, contemporary buildings which play either commercial or living-in functions as well as dwelling and other houses with no major historic values. All houses are one- or two-storeyed. The market square is stone paved. There is not much high verdure there.

The aims of the market's development scheme are as follows:

- to restore to the market its old function by arranging the market and its partial roofing,
- to add buildings which will have a similar character and scale as the existing ones,
- to make a parking lot for cars and to choose the most convenient place for long-distance buses (the so-called PKS buses); at present the bus station is situated in the town-hall; correspondingly, to assign one part of the market for cars,
- to plant more trees inside of building blocks surrounding the market square and also to plant rather big but extensive flower-beds (15×15 m) on the market square,
- to use different kinds of material to pave the market. The market's floor might be made of three materials: flag stones, granite cobbles and road clinker. Road clinker should be arranged in belts square with market frontages running from the corners of the town-hall's walls and emphasizing the axiality of the market demarkated by streets.

Part of the market assigned for a parking lot is planned to be made of granite, while its recreational part — of flag stones. The final result of the works is shown on the drawing „The Market's Region — a Design Study”, which, according to the author, shows the best functional and compositional development of the market.

TADEUSZ MICHALAK

TRANSLOKACJA DREWNIANEGO DWORU Z ŻYRZYNA

Wiosną 1980 r. na zmontowanym dworze z Żyrzyna, stojącym w Muzeum Wsi Lubelskiej w Lublinie, zawisł tradycyjny wianek oznaczający koniec robót ciesielskich. W ten sposób zakończyły się kilkunastoletnie starania zmierzające do uratowania tego tak cennego i jednocześnie mało znanego obiektu.

Odwołajmy się w tym miejscu do studium pt. *Dwór z Żyrzyna*, napisanego przez Mieczysława Kurzątkowskiego. W tej bardzo wnikliwej pracy autor stwierdza: „*Dwór żyrzyński jest zabytkiem z epoki Oświecenia. Zbudowany został w drugiej połowie XVIII wieku, gdy w architekturze polskiej występowały równoległe nurty: późno-*

1. Żyrzyn, dwór, widok ogólny, stan sprzed 1939 r.

1. Żyrzyn, the manor-house, general view, condition before 1939